

İstanbul Üniversitesi'nde Bilim Tarihi'nin Kurumsallaşması: Araştırmalar ve Eğitim Programları (1984-2004)

Feza Günergun¹

Kurumların tarihi, özellikle o kuruma mensup biri tarafından yazılmış ise, yazar ne kadar tarafsız kalmaya gayret etmiş olursa olsun, subjektif değerlendirmeler ile renklenmiştir. Diğer taraftan, kurumun kuruluş ve varoluş sürecini yaşamış veya yaşamakta olan biri tarafından yazılan bir tarih ise, yazarın olaylara yakın tanıklığının sağladığı bazı avantajlara sahiptir. Kurumları dışarıdan izleyen kişilerin görüş ve değerlendirmelerinin de bu tarihte önemli yeri olduğuna şüphe yoktur. Ayrıca, ister kurum içinden ister kurum dışından olsun, ortaya çıkacak metin, yazarların ilgi alanları, buldukları mevki, siyasi görüşleri, mesleki ve idari tecrübeleri, yaşları gibi birçok faktörün etkisinin izlerini taşımış olacaktır. Dolayısıyla, bütün tarih çalışmalarında olduğu gibi, tamamen tarafsız bir kurum tarihi yazmanın zorluğu ortadadır. Zamanın akışı da, düşünce ve değerlendirmeleri berraklaştırdığı kadar bunları değiştirmektedir. Bütün bunlara rağmen, aynı kurum hakkında değişik kişilerin değişik tarihlerde yapacakları yayınların, görüş çeşitliliği sağlayacağına ve o kurum hakkında ileride yapılacak değerlendirmelere ışık tutacağına inanmaktayım. Kuruluşunun yirminci yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın son yirmi yılını ele alan bu yazıyı, anabilim dalının bir mensubu olarak hazırlamamda da, bu inanç etkili olmuştur.

İstanbul Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı, bugün Türkiye üniversitelerinde bilim tarihi konusunda etkinlik gösteren iki anabilim dalından biridir. 1955 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde kurulan Bilim Tarihi Kürsüsü'ne kıyasla daha genç bir anabilim dalı olup 20 yıllık bir geçmişi vardır. Takip eden sayfalarda görüleceği gibi, bu süre içinde yoğun bir çalışma programı yürütmüştür. Bölüm olduğu yıllarda, Edebiyat Fakültesi öğrencilerine bilim tarihi dersleri vermenin yanı sıra, Türkiye'de ilk defa "Bilim Tarihi Lisans Diploması" veren dört yıllık "Bilim Tarihi Lisans Programı" başlatmış ve bu programı 1992-2002 yılları arasında on yıl boyunca uygulamış (toplam mezun sayısı 141); anabilim dalında 13 yüksek lisans ve 5 doktora tezi tamamlanmıştır. Anabilim dalının 6 üyesi,² sözkonusu 20 yıl içinde, 260 civarında yayın yapmıştır. Bu sayı, yılda ortalama 13 yayına karşılık gelmektedir. Diğer taraftan, bilim tarihi konusunda Türkiye'nin tek akademik ve hakemli dergisi olan *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* adlı derginin yayını başlatmıştır. Anabilim dalı üyeleri, Türk ve yabancı kurumlar ile işbirliği içinde ulusal ve uluslararası sempozyumlar düzenlediği gibi, yurt dışındaki birçok bilimsel toplantıya ve etkinliğine katılarak Türkiye'deki bilim tarihi çalışmalarının tanınmasına katkıda bulunmuşlardır. Gelecekte yapılabilecek incelemelerin, İ.Ü. Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın yaptığı çalışmaların niteliğini değerlendireceğine ve bunların, Türkiye'deki bilim tarihinin gelişim süreci içindeki yerini belirleyeceğine şüphe yoktur. Biz burada, son yirmi yılda yapılan çalışmaların ana hatlarını açıklamakla yetineceğiz.

İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı, kuruluşundan itibaren, çalışmalarını tarih bilincine sahip olarak yürütmüş ve yürütmektedir. Türkiye'de bugüne kadar bilim tarihine emek vermiş bilim adamlarının ve kurumların katkılarını değişik yayınlarla ortaya koymuş, Türkiye'de bu dalın tarihsel gelişim sürecini verirken, bu öncü şahsiyet ve kurumların çalışmalarını belirtmeye ve anmaya özen göstermiştir. Bu yazımızda da, Bilim Tarihi'nin İstanbul Üniversitesi bünyesinde kurumsallaşmasını ele almadan evvel, okuyucunun önceki girişim ve çalışmaları tanımak isteyebileceği düşüncesiyle, bilim tarihi araştırmalarının Türkiye'de hangi şartlarda, hangi hedefler doğrultusunda ve kimler tarafından başlatıldığını özetlemenin ve bu dalın Türkiye'de kurumsallaşması hakkında bilgi vermenin faydalı olacağını düşündük.³

¹ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı, 34459 Beyazıt – İstanbul.

² Prof.Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu (Aralık 1984'ten, emekli olduğu 1 Ocak 2001 tarihine kadar anabilim dalı / bölüm başkanı); Prof.Dr. Feza Günergun (1 Ocak 2001'den itibaren anabilim dalı başkanı); Doç.Dr. Mustafa Kaçar; Y. Doç.Dr. Sevtap İshakoğlu-Kadioğlu; Araş.Grv.Dr. Gaye Şahinbaş-Erginöz; Araş.Grv. Meltem Akbaş.

³ Bu makalenin bazı paragraflarının yazılmasında, yazarın daha önce sunduğu iki bildirdiden yararlanılmıştır: F.Günergun, "Medical History in Turkey: A Review of Past Studies and Recent Researches," *First Meeting of*

Yirminci yüzyılın ilk yarısındaki öncüler : Salih Zeki ve Adnan Adıvar

Bilindiği gibi, Türkiye’de bilim tarihiyle ilgili ilk kapsamlı araştırmalar, biri matematikçi, diğeri tıp doktoru olan iki bilim adamının kişisel gayretleriyle başlamıştır. Bu bakımdan, Salih Zeki’yi (1864-1921) ve Abdülhak Adnan Adıvar’ı (1882-1955) bilim tarihi araştırmalarının Türk öncüleri olarak anmak yanlış olmayacaktır. Bu iki bilim adamının yaşadıkları dönem, onları bilim tarihini araştırmaya yönelten etkenler, çalışma konuları, ortam ve çevreleri, sordukları sorular birbirinden oldukça farklıdır. Salih Zeki, yaşam mücadelesi veren Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşlar ile dolu son döneminde Türkiye’de; Adnan Adıvar ise, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk döneminde, ama Türkiye’deki yeni siyasi ortamın dışında, Avrupa başkentlerinde bilim tarihini araştırmıştır. Çalışmaları, konu bakımından birbirinin devamı olmasa da, Salih Zeki yirminci yüzyılın ilk çeyreğinin, Adıvar ise ikinci çeyreğinin bilim tarihçisidir ve peşpeşe, yüzyılın ilk yarısına (1900-1950) damgalarını vurmuşlardır.⁴

Salih Zeki, bilim tarihi çalışmalarına, Telgrafçılık Yüksek Okulu’nda mühendislik eğitimi almak üzere gittiği Paris’ten 1887’de İstanbul’a döndükten sonra, Crédit Lyonnais bankası müdürünün, onu Jean Etienne Montucla’nın (1725-1799) *Histoire des Mathématiques* (4 cilt, 2.bs, 1799-1802) adlı eseriyle tanıştırması ve İstanbul kütüphanelerindeki matematik yazmalarını incelemesini önermesiyle başlamıştır.⁵ Hedefi, Ortaçağ İslam matematikçilerinin Eski Yunan’daki matematik bilgini ne ölçüde geliştirdiklerini ortaya koymaktır. Adnan Adıvar’ın bilim tarihi konusuna eğilmesi ise tamamen farklı şartlarda olmuştur. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında Atatürk’ün fikir arkadaşı, ilk sağlık bakanı Dr. A.Adıvar’ın siyasi girişimleri sonuçsuz kalmış (kurucuları arasında bulunduğu siyasi parti 1925’te kapatılmış)⁶ ve bu durumun yarattığı endişe ve hayal kırıklığı, onu Avrupa’ya gitmeye ve bir anlamda “sürgün” hayatı yaşamaya zorlamıştır. Avrupa’daki bu “zoraki ikamet” sırasında kütüphane araştırmalarına yönelmiş ve *La Science Chez les Turcs Ottomans* (Paris 1939; *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943) ve *Tarih Boyunca İlim ve Din* (İstanbul 1944) adlı kitapları için malzeme toplamıştır. Adıvar’ın, bugün hâlâ Türkiye’de bilimin tarihi konusunda çalışanların ilk başvurdukları kitap olma özelliğini taşıyan *Osmanlı Türklerinde İlim* adlı eseri, onun zihnindeki temel soruya cevap arayışının ürünüdür: “Osmanlı Türklerinin bilime katkısı nedir?” Cevabını kitabının ilk sayfalarında verir:⁷

“Bu eseri okuyanlar, Osmanlı Türkiye’sinde müsbet ilimlerin XIX. asra kadar ancak arap ve fars dillerindeki ilim’in eksik ve bâzan da yanlış bir devamından ibaret olup, ne muhteva, ne de metod itibarıyla “yunan mucizesi”nin şarka intikal ile aldığı şekilden ayrı bir şekil almadığını ve mamafih bu ilimlerin, garptan fikir ve metod alarak, yeniliğe doğru yürüdüğü nâdir safhalar olmuş ise de onların ehemmiyetle belirtildiğini göreceklerdir.... Bu küçük eser, Osmanlı Türkiye’sinde geçen beş asır içinde, müsbet ilimler sahasında neler olduğunu ve neler olmadığını bir dereceye kadar gösterirse, bu, müellifi tatmin edecek bir muvaffakiyet olacaktır.”

---

the Asian Society for the History of Medicine: Symposium on the History of Medicine in Asia: Past Achievements, Current Research and Future Directions, 4-8 November 2003, Institute of History and Philology, Academia Sinica, Taipei (Taiwan). www.ihp.sinica.edu.tw/~medicine/ashm/lectures/Feza.htm; “Researches on History of Science in Turkey: Emergence and Current Approaches,” *9th International Summer School in History of Science (ISSHS)*, 30 August – 3 September 2004., Bologna University, Department of Philosophy, International Centre for the History of Universities and Science, Bologna (Italy).

⁴ A.Adıvar, Salih Zeki’nin *Asar-ı Bakiye* adlı eserinin ilk iki cildi hakkında hazırladığı tanıtma yazısını, George Sarton ISIS dergisinde (c.19, 1933) yayımlamıştır. Bu yazı Yeşim Işıl-Ülman tarafından Türkçe’ye çevrilerek Celal Saraç’ın notlarıyla birlikte (“Salih Zeki ve Asar-ı Bakiye,” *Bilim Tarihi*, Sayı 11, Eylül 1992, s.3-9) yayımlanmıştır.

⁵ Celal Saraç, *Salih Zeki Bey, Hayatı ve Eserleri*, Yay. Haz. Yeşim Işıl Ülman, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 70.

⁶ Ahmet Yeşil, *Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Ankara, Cedit Neşriyatı, 2002; Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*. Çev. Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları İstanbul 2003.

⁷ Abdülhak Adnan-Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, [1.bs.], Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.IX-X.

Yayımlandığı yıllarda, Adıvar'ın kitabı hem olumlu hem de olumsuz eleştiriler almıştır. George Sarton, bilimsel olarak iki noktaya dikkat çektikten sonra kitabı “hemen itimad telkin” eden bir kitap olarak nitelendirmiştir.⁸ Türkiye’den gelen eleştiriler ise bilimsel yönünü değil, ancak yaklaşımını ele almıştır. Kâzım İsmail Gürkan, eserin tamamen bilimsel ve objektif bir eser olduğunu, mübalağa ve övünmeye asla sapmadan, aşağılık hissi de hiç duymadan yazılmış olduğunu kaydetmiş ve ne “Türklerin bilimdeki faaliyetlerini küçümseyenleri, ne de abartanları memnun etmiştir. A. Adıvar bu iki kutbun ikisine de lakayttır, çünkü o, doğru olduğuna inandığı yolda yalnız yürümüştür” demiştir.⁹ Ancak, kitap bir grup tarafından “Türk alimlerin başarılarını başka ırklara maletmekle” suçlanmasına sebep olmuş ve “Türkler aleyhinde bir vesika” olarak değerlendirilmiştir.¹⁰

Osmanlı Türklerinde İlim, konusundaki ilk araştırma olmasına rağmen, etkileri sınırlı kalmıştır. Yayımlandığı yıllarda tıp tarihi araştırmaları kurumsallaşmış (1933’te Üniversite Reformu ile İstanbul’da ilk Tıp Tarihi Kürsüsü kurulmuştur) ise de, bilim tarihi çalışmaları, çoğu fen bilimci olan az sayıdaki üniversite mensubunun özel ilgisine bağlı olarak yapılmaktadır.¹¹ Diğer taraftan, ne Salih Zeki’nin ne de Adnan Adıvar’ın çalışma ve yayınları, 1955’te Ankara’da kurulan “Bilim Tarihi Kürsüsü”nün çalışma programını etkilememiştir. Bu kürsünün direktörü Aydın Sayılı’nın araştırmaları, George Sarton’un danışmanlığında hazırladığı ve Ortaçağ İslam dünyasında bilim ve eğitim kurumlarını konu alan doktora çalışması çerçevesinde sürmüştür (Yakın konularda 1950’li yıllarda İstanbul’da ürün veren bir bilim tarihçisi de ileride kısaca bahsedilecek olan Hamid Dilgan’dır). A.Sayılı’nın yayın listesinde (1937-1996) Osmanlı dönemindeki bilim ve eğitim çalışmalarını konu alan çok az sayıda makale vardır. Buna karşılık, Adıvar’ın “modern bilimin ışıklarının Türkiye’nin karanlık kalan fikir göklerini ancak XIX. yüzyılda aydınlattığı” değerlendirmesinin,¹² kitabın yayınından yaklaşık 40 yıl sonra İstanbul’da bilim tarihinin kurumsallaşmasına zemin hazırlayan bir tepkiyi doğurmuş olması ilgi çekicidir.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında bilim tarihi konusunda yayın yapan başlıca simalar Salih Zeki ve Adnan Adıvar değildir. Yukarıda adı geçen İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi içinde “Tıp Tarihi Enstitüsü”nü 1933’te kuran ve tıp tarihi başta olmak üzere çeşitli konularda araştırma yapan profesör Dr. Süheyl Ünver’in (1898-1986) de bilim tarihi çalışmaları burada belirtmek gerekir. Tıp tarihine 1927-29 yıllarında Paris’te öğrenci bulunduğu sırada, Fransız doktorların “Türkiye’de tıp ve sağlık kurumlarını ilk kuranlar Avrupalı doktorlardır” şeklindeki iddiasını çürütmek için Türk tıp tarihini araştırmaya başlayan S. Ünver’in bilim tarihi konusundaki kitaplarından biri onbeşinci yüzyıl matematikçi-astronomu Ali Kuşçu hakkında 1948’de yayımladığı monografidir.¹³ Diğeri 1953’te yayımlanan ve Fatih dönemi bilim hayatını konu alan eseridir.¹⁴ S.Ünver’in ayrıca, onaltıncı yüzyıl

⁸ Bu iki nokta kitaba Osmanlı öncesindeki ve Osmanlı’nın XIX.-XX. yüzyıllarındaki faaliyetlerin de kitaba dahil edilmesi gerektiğidir. Adıvar bu eleştiriye Türkçe baskının sonunda cevap vermiştir. Abdülhak Adnan-Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, [1.bs.], Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.206-207.

⁹ Kazım İsmail Gürkan, “Adnan Adıvar”, *Doktor Abdülhan Adnan Adıvar*. Yay. Haz. Halide Edib Adıvar. İstanbul 1956, s.140-44.

¹⁰ Cahid Tanyol, “Adnan Adıvar’ın Düşünce ve Kanaatleri,” *Doktor Abdülhan Adnan Adıvar*. Yay. Haz. Halide Edib Adıvar. İstanbul 1956, s. s.194.

¹¹ Bunlar arasında, *Tanzimat* (1940) kitabının “Tanzimat ve Müspet İlimler” bölümü için Türkiye’de astronomi, matematik, fizik, kimya, jeoloji ve coğrafya tarihi konusunda yazı yazmaları istenen N. Gökdoğan (1910-2003), Kerim Erim (1894-1952), Fahir Yeniçay (1902-1888), Tarık Artel (1908-1966), İbrahim Hakkı Akyol’un (1888-1950) kısa makaleleri sayılabilir. Bu yazarlar arasında, kendi mesleğinin tarihine en meraklı olanı muhtemelen Tarık Artel’dir. N. Gökdoğan’ın *Tanzimat* kitabındaki “Türk astronomi tarihine bir bakış” adlı yazısında Adıvar’ın kitabının Fransızca edisyonu ile Salih Zeki’nin *Asar-ı Bakîyesi*’nin birinci cildini kaynak olarak kullanması dikkat çekicidir. 1940lı yıllarda “Tarih-i Ulum-i Riyaziye ve Hikemiye” başlıklı eseri üzerinde çalışan ve bilim tarihi konusundaki merak ve yazılarıyla anılan fencilerden ayrılan Salih Murad Uzdilek’i (1891-1967) bu grubun dışında tutmak gerekir.

¹² Abdülhak Adnan-Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, [1.bs.], Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.VIII.

¹³ A. Süheyl Ünver, *Türk pozitif ilimler tarihinden bir bahis Ali Kuşçu hayatı ve eserleri*. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Monografileri (İlim Tarihi Kısmı) Sayı 1. İstanbul Kenan Matbaası 1948, 89 sayfa + 15 sayfa (resim).

¹⁴ A. Süheyl Ünver, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç, Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*. İstanbul 1946, 328+62 s.

astronomu Takiyüddin'in İstanbul'daki rasathanesi üzerine bir eseri vardır. Bu eser ilk defa 1969 yılında yayımlanmış ise de, S. Ünver, konu üzerindeki çalışmalarını, Salih Zeki, Fatin Gökmen, Osman Ergin ve Adnan Adıvar'ın yazdıklarını izledikten sonra, 1940-1950 yılları arasında yazmaya başlamıştır.¹⁵ Ünver'in Türk bilim tarihi çalışmalarına dolaylı bir katkısı da, 1930'lu yıllarda Paris'te "Osmanlı Türklerinde İlim" adlı kitabı üzerinde çalışan Adnan Adıvar ile olan bilimsel işbirliğidir. Hatta Ünver'in 1940'lı yıllardaki bilim tarihi araştırmalarında, onun A. Adıvar ile yazışmasının ve fikir alışverişinin etkili olduğunu ileri sürebiliriz. S. Ünver, kendi ifadesiyle "Adıvar'ın yazılarını dikkatle izlediği" gibi, onun Paris'te olması sebebiyle ulaşamadığı bilgileri kendisine göndermek için İstanbul kütüphanelerinde araştırma yapmıştır. Ünver ile Adıvar arasındaki işbirliğine işaret edebilecek bir kayıt da, Ünver'in İstanbul Rasathanesi (1969) adlı kitabının önsözünde Adıvar'a "müstesna yardımları" için teşekkür etmesidir.

Salih Zeki'nin, Adnan Adıvar'ın ve S. Ünver'in bilim tarihine yaklaşımlarının "internalist" (içten yaklaşım) olduğu açıktır. Diğer bir ifade ile bilim adamlarını ve çalışmalarını inceleyerek "bilimin ilerlemesi"ne olan katkıları araştırılmışlardır. Bilindiği gibi, "ilerleme" fikri internalist yaklaşımın temel unsurudur. Ayrıca bu yaklaşımda sık görülen ve buluşların ilk olarak kimler tarafından yapıldığı meselesi (priority) de Salih Zeki ve S. Ünver için yönlendirici bir güç olmuştur. Salih Zeki Avrupalılara atfedilen başarılarında müslüman bilim adamlarının katkısının olup olmadığını araştırmış; S. Ünver, Avrupa'dan davet edilen hekimlerin görev aldığı Osmanlı modern sağlık kuruluşlarından önce de Türklerin sağlık kurumlarına sahip bulduklarını kanıtlanma çabasına girmiştir. Her ne kadar Adıvar'ın yaklaşımı da "internalist" ise de — o da bilim adamları ve eserlerini incelemiştir— "müslüman" veya "Türk" veya " bilim adamlarının keşifte önceliği meselesine kitabında yer vermemiştir. Her üçü de Avrupa'da bir müddet eğitim almış ve Avrupa bilimini ve kültürünü tanımış iseler de, kendi bilim miraslarına bakış açıları farklıdır. "Türk" bilim adamlarının katkıları incelemeyi teşvik eden milliyetçi politika, ilerki yıllarda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra görülür. Tıp tarihçilerinin çalışmalarını renklendiren milliyetçiliği, Salih Zeki'nin ve Adnan Adıvar'ın eserlerinde görmemekteyiz. Bu yaklaşımın tıp tarihindeki izleri S. Ünver'de; bilim tarihindeki etkisi ise 1950lerde, devlet tarafından Amerika'ya eğitime gönderilen Aydın Sayılı'nın eserlerinde görülecektir.

Türkiye'de kurumsallaşmanın başlangıcı: Ankara Üniversitesi'nde Bilim Tarihi Kürsüsü'nün kuruluşu ve çalışma programı¹⁶

¹⁵ Kitabın 1940-50 arasında yazılmaya başlandığına dair not için bkz. A. Süheyl Ünver, İstanbul Rasathanesi. 2.bs. Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi, Sayı 54a, TTK Basımevi, Ankara 1985, s. IX (Önsöz).

¹⁶ Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın kuruluşu ve çalışmaları için bkz. E. Kahya, M. Dosay Gökdoğan, R. Demir, H.G. Topdemir ve Y. Unat, *Türkiye'de Bilim Tarihi Araştırmalarının Dünü ve Bugünü*, Ankara Üniv. DTCF yay. Ankara 2003, 975-482. Bu kitabın başlığının yanıltıcı olduğunu burada belirtmek gerekir. Başlıktaki "Türkiye'deki çalışmaların bugünü" ifadesi, kitabın içinde günümüz Türkiye'sindeki yapılmış ve yapılmakta olan bütün çalışmaların ele alındığı izlenimini vermekte ise de, gerçekte durum böyle değildir. Bu eserde, Türkiye'deki bilim tarihi çalışmaların geçmişi anlatıldıktan sonra, günümüz bahsine gelince yalnızca DTCF'deki Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın çalışmaları sunulmuştur. Kitapta 1980'lerden günümüze İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nda (1989-1999 arasında Türkiye'nin tek Bilim Tarihi Bölümü) yapılan araştırmalardan hiç bahis olmadığı gibi bu anabilim dalının adı bile anılmamıştır. Yani kitaba göre "İ.Ü. Bilim Tarihi Anabilim Dalı" mevcut değildir. Kitap yeniden basıldığı takdirde başlığının *Türkiye'de Bilim Tarihi Araştırmalarının Dünü ve Ankara Üniversitesi DTCF Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nda Yapılan Çalışmalar* şeklinde düzeltilmesi faydalı olacaktır.

Kitapta, 1980'lerden sonra İstanbul Üniversitesi'nde yapılmış olan bilim tarihi çalışmalarını dışlamış olması ilgi çekicidir. Yazarlar, herhalde, İstanbul'da yapılan araştırmaları, Türkiye'de günümüzde yapılan araştırmalardan saymamaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla, bu yazarlar, Türkiye'de bilim tarihi çalışmalarının Osmanlı döneminde başladığına, Cumhuriyet döneminde A. Adıvar ve Aydın Sayılı ile geliştiğine (bundan kimsenin şüphesi yoktur) ve daha sonra Türkiye'de yalnız Sayılı'nın kurduğu kürsüde onun öğrencileri (yani kendileri) tarafından devam ettirildiğine ve günümüz Türkiye'sinde kendilerinden başka kimsenin bilim tarihi araştırmaları yapmadığına inanmışlardır veya bilinçli olarak bu izlenimi vermek istemişlerdir. Kitabın üzerinde DTCF "Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nda yapılan çalışmalar" alt başlığı bulunmakla birlikte, üzerindeki büyük puntolu ana başlık kitabın Türkiye'deki bilim tarihi çalışmalarının bugünü de kapsadığını açıkça göstermektedir. Bu tutum ve anlayışlarıyla, yazarların kendilerini Türkiye'deki ve dünyadaki diğer bilim tarihçilerinden ve çalışmalarından

Türkiye’de Bilim Tarihi’nin kurumsallaşmaya başlaması, Ankara’daki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi içinde 1936 yılında kurulmuş olan “Felsefe Enstitüsü” içinde olmuştur. 1939-1942 yılları arasında bu enstitünün direktörlüğünü yapan Olivier Lacombe (1904-2001)¹⁷ enstitünün ders programı içine “Bilim Tarihi” adını taşıyan bir ders koymuştur. O yıllarda A. Adivar *La Science Chez les Turcs Ottomans* adlı eserini Fransa’da yayımlamış (1939) olup, eserin Türkçe baskısı (1943) henüz çıkmamıştır. Aydın Sayılı, Harvard’da doktora tezini 1941 yılında tamamlamış¹⁸ olmakla birlikte hâlâ Amerika’dadır. Lacombe’un bilim tarihi dersini programa koyması ile Adivar’ın çalışmaları ve Sayılı’nın tezinin tamamlaması arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmaya değer bir noktadır.

1943 yılında Türkiye’ye dönen Aydın Sayılı’nın 1952/55 yılında profesör olmasıyla, Ankara Üniversitesi DTCF içinde “Bilim Tarihi Kürsüsü” kurulmuştur.¹⁹ Ancak, bu fakülteedeki Bilim Tarihi derslerinin ve araştırmalarının A.Sayılı’nın Ankara’ya dönüşünü izleyen yıllarda, 1943’ten itibaren başladığı kabul edilebilir. Bu kürsü, Türkiye’nin ilk bilim tarihi kürsüsü olup, kuruluşuyla birlikte Felsefe Bölümü içinde düzenli bilim tarihi dersleri (lisans ve lisansüstü) verilmeye başlanmış, araştırmalar kurumsal özellik kazanmıştır. Bu kürsü, halen aynı fakültenin Felsefe Bölümü içinde “Bilim Tarihi Anabilim Dalı” olarak faaliyetini sürdürmektedir.

Aydın Sayılı’yı, formasyon bakımından Salih Zeki ve A.Adivar’dan ayıran başlıca özellik, onun bilim tarihi dalında doktora yaparak bilim tarihini meslek olarak seçmiş olması (diğerleri matematikçi ve tıp

---

izole etmiş olduklarına inanıyorum. Bilimsel anlayış ile özdeşleştirilemeyen bu tutum, İstanbul’daki Bilim Tarihi Anabilim Dalı’nın anlayışına ve uygulamalarına tamamen ters düşmektedir. Zira, İst. Üniv. Bilim Tarihi Anabilim Dalı, kendi çalışmalarının tarihini konusunda yazarken, her seferinde Aydın Sayılı’nın Türkiye’de bilim tarihinde kurumsallaşmayı başlatan öncü kişiliğinden söz ettiği gibi, onun öğrencilerin çalışmalarını örneklerle belirtmiştir (bkz. E. İhsanoğlu, “Osmanlı Bilim Tarihi Konusundaki Araştırmalar Hakkında Bazı Notlar,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, ed. F. Günergun, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay. İstanbul 1995, s.47-68 içinde s. 53, 55, 57; M. Kaçar, “Cumhuriyet’in 75. kuruluş yıldönümünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü,” *Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Araştırmaları (1973-1998)*, ed. F. Günergun, İst. Üniv. Edebiyat Fak Yay. Ankara 2000, s.43-79 içinde s.43-44; F.Günergun’un 2003’te Taipei’de ve 2004’te Bologna’da sunduğu ve bu makalenin 3.dipnotunda künyesi verilen bildiriler). Buna rağmen, Ankara’daki anabilim dalının bu tavrının sebebi merak konusudur. Sebeplerden birisi muhtemelen Sayılı’nın kendinden önceki Türk bilim tarihçilerine olan yukarıda bahsedilen ilgisizliği, araştırmaların ilk defa kendisi tarafından başlatıldığı inancı ve kendi çalışmalarını onların çalışmalarının devamı olarak görmeyerek bu alandaki sürekliliğe inanmamasıdır. Sayılı’nın bu felsefesi, öğrencilerini de etkileyerek, Ankara’lıların sözkonusu tavrının oluşmasına sebep olmuş olabilir. Eğer sebep A. Sayılı ile E. İhsanoğlu arasında var olduğu ileri sürülen kişisel anlaşmazlık ise, A. Sayılı 1993 yılında ölmüş, E. İhsanoğlu 2001 yılı başında emekli olmuştur. Bu anlaşmazlık tarihe gömülmesi gerekirken, Ank. Üniv. Bilim Tarihi Anabilim Dalı tarafından 2003 yılında hazırlanan ve Türkiye’deki Bilim Tarihi Çalışmalarının bugününü inceleyen kitapta, İst. Üniv. Bilim Tarihi Anabilim Dalı’nın adının bile zikredilmemesi, anlaşmazlığın tek taraflı olduğunu gösterdiği gibi, iki anabilim dalı arasında kurulabilecek yakınlığın Ankara tarafından istenilmediği izlenimini vermektedir. Diğer taraftan, Türkiye’de daha önce bir Bilim Tarihi Bölümü hiç kurulmadığı izlenimini veren söylemler (R.Demir, “Türkiye’de artık bir bilim tarihi bölümü kurulmalıdır...!” *Bilim ve Ütopya*, Temmuz 2004, s.48-41) yerine, daha kuşatıcı olarak “Türkiye’de yeniden bilim tarihi bölümleri açılmalı” demek, gerçeğe daha uygun düşeceği gibi daha yapıcı ve ilerlemeye dönük olacaktır.

¹⁷ Dr. Olivier Lacombe, Sorbonne Üniversitesi’nde doktor ünvanını almak için gerekli iki tezi de (Hint felsefesi konusunda) savunduktan sonra 1939 yılında Türkiye’ye gelmiş ve Felsefe Enstitüsü’ne direktör olarak atanmıştır. Burada 1942 yılına kadar kaldıktan sonra Lübnan’a gitmiş ve 1945’te Calcutta’ya gönderilerek orada Fransız Dışişleri Bakanlığı’nın kültür danışmanı olarak hizmet vermiştir.

¹⁸ Aydın Sayılı’nın doktora tezinin başlığı “The Institutions of Science and Learning in the Muslim World” olup 1941 tarihini taşır. Bkz. A. Sayılı, *Observatory in Islam*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s.V (Preface).

¹⁹ Ankara’daki kürsünün kuruluşu ile ilgili yayınlarda iki tarih vardır. Mübahat Türker-Küyel, Aydın Sayılı’nın 1952 yılında profesör olmasıyla birlikte kürsünün kurulduğunu yazmıştır (“Aydın Sayılı’nın Hayat Hikayesi, Eserlerinin Değerlendirilmesi, Eserlerinin Listesi,” *Erdem, Aydın Sayılı Özel Sayısı I*, c.9, sayı 25, TTK Basımevi, Ankara (Mayıs 1996), s. 3-4; Melek Dosay Gökdoğan ve Remzi Demir ise kürsünün, A. Sayılı’nın 1955 yılında profesör olmasıyla kurulduğunu yazarlar (E. Kahya et al., *Türkiye’de Bilim Tarihi Araştırmalarının Dünü ve Bugünü*, DTCF yay. Ankara 2003, s. 102).

doktorudur) ve bir kürsü kurma imkanına sahip olduğu için bu dalda öğrenci yetiştirme imkanını bulmuş olmasıdır. Aydın Sayılı Türkiye'ye döndüğünde Salih Zeki çoktan vefat etmiştir. Ancak Adnan Adıvar 1946-50 yılları arasında Ankara'daki Millet Meclisi'nin üyesidir. Bu yıllarda Sayılı, Anadolu'daki Selçuk bilim kurumları üzerinde yayınlar yapmaktadır. Her ikisinin de Türk bilim tarihinin farklı dönemleri üzerinde çalışmış olmaları, aralarındaki ikişkinin sınırlı kalmasına sebep olmuş olabilir. Bununla birlikte, Adıvar, 1951 yılında *Vatan* gazetesinde, Sayılı'nın Farabi hakkında *Belleten*'de (c.XV/57, 1951) yayınladığı çalışmalarını tanıtmıştır.²⁰ Sayılı'nın yayın listesinde²¹ A. Adıvar'ın, Salih Zeki'nin veya Türkiye'de bilim tarihi çalışmalarının başlangıcını tanıtan bir yazının bulunmaması, Sayılı'nın kendi çalışmalarını Türkiye'deki bilim tarihi çalışmalarının bir devamı olarak değil, yeni bir başlangıç olarak görmesinden kaynaklanabilir. Ortak konu olarak "bilim tarihi", Amerika'da doktora yapmış Ankaralı genç profesör Sayılı ile uzun yıllar Avrupa'da yaşamış ve ömrünün sonuna yaklaşmış Adıvar'ın yakınlaşması için belki de yeterli olmamıştır.

A.Sayılı, tezini tamamlayıp Türkiye'ye döndükten sonra G.Sarton'un geleneğini araştırmalarında sürdürmüştür. İlk makaleleri el-Kuhi (10.yüzyıl), Nasirüddin-i Tusi (13.yüzyıl), el-Hazini (12. yüzyıl), Ulug Bey (öl. 1449) ve eserleri hakkındadır. Abdülhamid ibn Türk'ün (9. yüzyıl) cebiri, Anadolu'daki Ortaçağ rasathaneleri konusunu da araştırmıştır. Türklerin bilime katkıları ortaya koymak için Ibn Sina (11.yüzyıl) ve el-Farabi (10.yüzyıl) gibi Türk alimlerin çalışmalarını araştırmıştır. Bu çalışmaları onun internalist yaklaşımını yanında, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin politikası doğrultusunda bilime yapılan "Türk katkıları"na yüceltme hedefini de ortaya koyar. Diğer taraftan Atatürk'ün bilim konusundaki görüşlerini ve bilimin toplumların modernleşme ve gelişmesine katkısını tanıtmaya yönelik yayınlar yapmıştır.

Sayılı, İslam astronomisinin 16. yüzyılın ortasına kadar gelişmeye devam ettiğini, Copernicus'a çok yaklaştığını ancak İslam/Osmanlı astronomların bilimde bir devrim yapamadıklarını ve bu yüzden takibeden yüzyıllarda Avrupa'dan geri kaldıklarını ileri sürmüştür. Sayılı'ya göre, Osmanlıların Avrupa ile temaslarının bulunmaması, onların Avrupa'daki bilimsel yenilikleri takip etmelerini engellemiştir. Bu görüşler doğrultusunda, Sayılı ve onun ilk öğrencilerinin araştırmaları 16. yüzyıl ile sınırlanmıştır. Öğrencileri, internalist geleneği devam ettirerek, geç dönem İslam bilimi (9-15. yüzyıllar) ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yüzyıllarında (14-16. yüzyıllar) yazılmış astronomi ve matematik eserlerinin incelenmesine yönelmişlerdir. Bunlar arasında Sevim Tekeli'nin ve Remzi Demir'in Takiyüddin, Melek Dosay'ın el-Kereci, H.G. Topdemir'in İbn el-Heysem ve Takiyüddin'in optiği, Y.Unat'ın el-Fergani üzerindeki çalışmaları sayılabilir. Bilimin teorik gelişimi üzerinde çalışmaları, metinlerin bilimsel değerini ve yazarların katkılarını ortaya koyma hedefleri onların internalist yaklaşıma bağlılığını göstermektedir. Sayılı'nın öğrencileri bazı Arapça/Osmanlıca bilimsel eserlerin tenkitli metinlerini de yayımlamışlardır. Ancak son yıllarda, Arap harfli Osmanlıca eserlerin Latin harflerine transliterasyonu veya sadeleştirilmiş Türkçe metinlerinin hazırlanması üzerinde çalışmaktadırlar.

Bilim Tarihi'nin İstanbul'da çok yönlü kurumsallaşması

Salih Zeki, Adnan Adıvar (hayatının yaklaşık son on yılında), Salih Zeki'nin öğrencisi olan ve Osmanlı astronomi tarihi konusunda yazmış olan İstanbul Kandilli Rasathanesi'nin kurucusu Fatin Gökmen (1877-1955), fizik-matematik profesörü S.M. Uzdilek (1891-1967) ve S.Ünver, bilim tarihi çalışmalarını İstanbul'da yapmışlardır. Bunlara, İstanbul Üniversitesi rektörlerinden, Türk Matematik Derneği'nin başkanlarından (1948-1976) matematik profesörü Nazım Terzioğlu'nun (1912-1976)

²⁰ A. Adıvar, "Ankaradan Gelen Bir Eser: Farabi" *Vatan Gazetesi*, 29 Ağustos 1951, s.2.

²¹ E. Kahya et al., *Türkiye'de Bilim Tarihi Araştırmalarının Dünü ve Bugünü*, Ankara 2003, s 137- 145. Gerek Mübahat Türker-Küyel'in 1996'da verdiği (*Erdem* c.9, sayı 25, 1996, s.3-29) gerekse E. Kahya et al.'in bahsedilen 2003 tarihli yayınındaki listede A. Sayılı'nın 1973 yılı ve sonrasına ait yayınları eksiktir. 1973 ve sonrasını kapsayan tam ve düzeltilmiş liste için bkz. F. Günergun, "Türkiye'de bilim, teknoloji ve tıp tarihi konusunda çalışmaları bulunan bazı yazarların 1973-2000 yılları arasında yaptıkları yayınlar," *Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları*, F.Günergun (ed.), Ankara 2000, s. 457-548 içinde s.489-494.

matematik tarihi konusundaki yayın ve projeleri eklenebilir.²² Ayrıca, 1960'lı yıllarda, Salih Zeki'nin matematik tarihiyle ilgili *Asâr-ı Bakiye* isimli eserinin²³ yazma halinde bulunan üçüncü cildinin Latin harflerine transliterasyonu ve Salih Zeki'nin eserlerinin basılmasına yönelik çalışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu girişimlere İstanbul Üniversitesi'nin matematik ve tıp tarihi hocalarının öncülük ettiği görülmektedir.²⁴ Yaklaşık 1950-70 yılları arasında İstanbul'da çalışan bir bilim tarihçisi de, İTÜ profesörlerinden Ahmed Hamid Dilgan'dır (1901-1976).²⁵ 1970li yılların başında Kandilli Rasathanesi müdürü Muammer Dizer (1924-1993), Türk astronomları, çalışmaları ve astronomi aletleri konusunda çeşitli yayınlar yapmış; tıp doktoru Aykut Kazancıgil, 1973 yılında *Türk Bilim Tarihi Bibliyografyası*'nın ilk baskısını yayımlamıştır (2.bs. 1981). Büyük kısmı üniversite çevrelerinde yapılmış olan bu çalışmalar, değişik mesleklerle mensup anılan öğretim üyelerinin merak ve çabasının ürünüdür. Bilim tarihinin İstanbul'daki gerçek anlamda kurumsallaşması, diğer bir ifadeyle bilim tarihi araştırmalarının yapıldığı ve eğitiminin verildiği çeşitli kurum veya birimlerin kurulması, 1980'li yıllarda başlamıştır.

İstanbul'da üniversite bünyesinde bilim ve teknoloji tarihi araştırmaları yapmaya yönelik ilk birim Prof.Dr. Kazım Çeçen'in (1919-1997) girişimleriyle İTÜ'de 1979 yılında kurulmuştur. "İTÜ Bilim ve Teknoloji Araştırma Enstitüsü"dür. 1982 yılında "İTÜ Bilim ve Teknoloji Araştırma Merkezi"ne dönüştürülen bu enstitü, 1984-90 yılları arasında dokuz kitap yayımlamış, "Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi" konusunda iki sempozyum (1981 ve 1986) düzenlemiş, İTÜ'nün çeşitli fakülte ve birimlerinde korunan bilim aletleri ve kitapları İTÜ bünyesinde toplamıştır. Kurucusu ve müdürü K.Çeçen ve birkaç yardımcısı ile faaliyet göstermiş olan bu merkez, gelişme imkanı bulamadan kurucusunun vefatından sonra çalışmalarını durdurmak zorunda kalmıştır.²⁶

²² N. Terzioğlu, Musa Bin Şakir kardeşlerin, Perge'li Apollonius'un eserine yazdıkları girişi ve ve aynı yazarın Konikler hakkındaki eserinin 8. kitabının Ibn el-Heysen tarafından yeniden ele alınmış şeklini 1974'te ayrı ayrı yayımlamıştır. (N.Yıldırım, "Nazım Terzioğlu", *Bilim Tarihi*, Sayı 16, Şubat 1993, s.11-19). Pergeli Apollonios'un *Kitab el Mahrutat* adlı eserinin tıpkıbasımını çok önceleri planlamış ise de bu kitap üzerinde 1996 tarihini taşımaktadır.

²³ *Asar-ı Bakiye*'nin trigonometriden bahseden birinci, hesap ve cebirden bahseden ikinci cildi 1913 yılında İstanbul'da basılmıştır. Eserin geri kalan astronomi ve tarihini ele alan geri kalan kısmı yazma halinde olup bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. .

²⁴ N. Terzioğlu'nun inisiyatifiyle, onun Türk Matematik Derneği Başkanı olduğu yıllarda (1948-1976) yıllarında, İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi dekanlarından Hüsnü Hamid Sayman (doğ. 1890), Salih Zeki'nin *Asar-ı Bakiye*'sinin bir kısmını Latin harflerine çevirmiş ise de çeviri yayınlanmamıştır (N.Yıldırım, "Nazım Terzioğlu", *Bilim Tarihi*, Sayı 16, Şubat 1993, s.11-19). Diğer taraftan, 1961 yılında, S.Ünver tarafından C.Arif, A.Yar, N.Gökdoğan, N.Terzioğlu, H.Hamid Sayman, H.Dilgan, S.Murad Uzdilek ve B.Şehsuvaroğlu'na birer mektup gönderilerek, Salih Zeki'nin basılması düşünülen eserleri üzerinde karara varmak üzere toplanılmasını istemiştir. Bu konuda, İst. Üniv. Fen Fakültesi Astronomi Bölümü'nden A.Kıral tarafından *Asar-ı Bakiye*'nin astronomi ve zıçleri konu alan üçüncü cildi hakkında bir rapor hazırlanmıştır. (Celal Saraç, *Salih Zeki Bey: Hayatı ve Eserleri*. Yay. Haz. Yeşim Işıl Ülman, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 107). *Asâr-ı Bakiye*'nin 1913'te Osmanlıca olarak basılmış olan ilk iki cildi M.Dosay Gökdoğan, R. Demir, Y.Unat ve M.Kılıç tarafından sadeleştirilerek (transliterasyon değil) ve Salih Zeki hakkında biyografik bilgiler eklenerek üç küçük kitap (14x19,5cm) halinde Ankara'da 2003 ve 2004 yıllarında basılmıştır. *Asâr-ı Bakiye*'nin elyazması halindeki üçüncü ve sonraki ciltleri, ister transliterasyonu yapılmış ister sadeleştirilmiş halde olsun, henüz günümüzde yayımlanmamıştır

²⁵ Ahmed Hamid Dilgan'ın bu konudaki bazı yayınları şunlardır: *Büyük Türk Alimi Nasireddin Tusi* (1956), *Muhammed İbni Musa el-Harzemî* (1957), *Büyük Matematikçi Ömer Hayyam* (1959), *Şair Matematikçi Ömer Hayyam* (1964). Ayrıca *Eski Mısır Mimarisindeki Nisbetler* (V.Vladimirov'dan çeviri, 1947, 1968), *Keops Piramidine Dair Bazı Matematik Hassalar* (1957), *Takvimler ve Tarih Tekabülleri* (1957), *Bizans'ın Matematik Kültürü* (1963). Aydın Sayılı ile aynı yıllarda yaşamış olan Hamid Dilgan'ın isminin ve çalışmalarının *Türkiye'de Bilim Tarihi Araştırmalarının Dünü ve Bugünü* (Yay. Haz. E. Kahya, M.Dosay Gökdoğan, R.Demir ve diğerleri, Ankara 2003) adlı kitapta yer almaması bir eksikliktir.

²⁶ Atilla Bir, "Son 25 yılda İstanbul Teknik Üniversitesinde bilim ve teknoloji tarihi çalışmaları," Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998), ed. Feza Günergun, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. Ankara 2000, s. 15-41. Enstitü/Merkez, İTÜ Mimarlık Fakültesi'nin Taşkılla binasının ikinci katının kuzeye bakan tarafında büyük bir salon (Kapı no.221-222) ile onunla bağlantılı küçük bir bölümden ibarettir. Merkez'in 1986 kongresi vesilesiyle oluşturduğu daimi sergi 1980'li yılların sonunda, mekanla ilgili sorunlar yüzünden depoya kaldırılmıştır. Mekan hâlâ boş olarak durmaktadır. Küçük bölümde ise bazı sergi malzemesi ile eski kitaplar

1980 yılında kurulan, ancak kuruluş amacı bilim tarihi araştırmaları yapmak olmasa da, kuruluşunu takibeden yıllarda araştırma ve yayın programına bilim tarihini de alarak, bu konudaki araştırmalara kurum desteği sağlayan bir diğer kuruluş da IRCICA'dır (İslam Tarih Sanat ve Kùltür Araştırma Merkezi). Bu kurum, İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı olarak kurulmuştur ve müdürlüğünü Prof.Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu yapmaktadır. Uluslararası statüdeki bu enstitü içinde 1982 yılından itibaren Prof.Dr. Ramazan şeşen'in başkanlığında çalışmakta olan "Yazmalar ve Bibliyografyalar Bölümü"nün hazırladığı bio-bibliyografik eserler, Osmanlı bilim tarihi araştırmalarına kaynak teşkil etmesi bakımından önemlidir. Bu yayınlar, matematik, astronomi, coğrafya, müzik, askerlik ve ilgili konularında Osmanlı döneminde üretilmiş Arapça, Türkçe ve Farsça bilimsel eserler ve yazarları hakkında bilgileri biraraya getirmektedir. Dolayısıyla, Osmanlı bilim tarihi üzerinde yapılan çalışmaların özellikle başlangıç safhası için başvuru eserler niteliğindedir. Diğer taraftan IRCICA, Türkiye içinde ve dışındaki kuruluşlar ile ortaklaşa sempozyumlar düzenleyerek genel olarak İslam bilim tarihi, özel olarak da Türk ve Osmanlı bilim tarihi konularındaki araştırmaları teşvik etmiştir.²⁷

1989 yılında, yukarıda sözü edilen kurumlardan farklı yapıda, E. İhsanoğlu'nun girişimiyle dernek statüsünde kurulan Türk Bilim Tarihi Kurumu ise, yurt içindeki ve dışındaki kuruluşlarla işbirliği içinde bilim tarihi sempozyumları düzenlediği gibi, 1991-2001 yılları arasında yayımladığı *Haber Bùlteni* vasıtasıyla Türkiye'de bilim tarihi konusunda yapılan çalışmaları (toplantı, yayın, eğitim, araştırma vs.) tanıtma görevini üstlenmiştir.²⁸

Bilim tarihinin İstanbul'da kurumsallaşması yolunda 1980'li yıllarda atılan en önemli adım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Felsefe Bölümü içinde Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın 1984 yılı sonunda kurulmuş olmasıdır. Bu kurumun önemi, İstanbul Üniversitesi'nde sistemli bilim tarihi araştırmaları yanında, 1985 yılından itibaren lisans seviyesinde düzenli bilim tarihi derslerini, 1987 yılında İstanbul'da ilk defa bilim tarihi lisansüstü eğitimini başlatmasından ve Bölüm olduğu yıllarda, Türkiye'de ilk defa "Bilim Tarihi Lisans Diploması" veren dört yıllık "Bilim Tarihi Lisans Programı"nı uygulamış (1992-2002) olmasından kaynaklanmaktadır. Bugüne kadar, Anabilim Dalı'nın kuruluşunu ve faaliyetlerini ayrıntısıyla ele alan, mensuplarının yayınlarını listeleyen çeşitli makaleler yayımlanmıştır.²⁹ Bu yazıda 1984-2004 yılları arasındaki yirmi yıllık süreçte önemli gördüğümüz gelişme ve olayları özetledikten sonra, anabilim dalında yürütölen eğitimi, yapılan araştırmaları ve yayımlanmakta olan *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* adlı dergiyi tanıtılmak istiyoruz. Araştırmalar ve yayınlar sözkonusu olduğunda, sayısal veriler vermekle birlikte, daha çok içerik analizi yapmaya çalışacağız. Yayın sayısı anabilim dallarının faaliyetinin bir göstergesi olmakla birlikte bunların orijinal yayınlar olup olmaması daha önemlidir. Kısaca yayınların niceliği kadar

---

saklanmaktadır. Merkez, İTÜ Rektörlüğü'ne bağlı bir birim olarak ve tek kişilik kadrosuyla (Arkeolog Celal Kolay) varlığını sürdürmektedir.

²⁷ Zeynep Durukal, "Kuruluşundan bugüne kadar IRCICA'nın bilim, teknoloji ve tıp tarihi çalışmaları," *Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998)*, s. 107-121.

²⁸ Kurumu faaliyetleri hakkında en ayrıntılı bilgi 1991-2001 yılları arasında yayımlanan *Türk Bilim Tarihi Kurumu Haber Bùlteni* 'nde (editörler: F. Günergun 1991-99; G.ř.Erginöz 2000-01) bulunabilir. Ayrıca bkz. G. şahinbaş-Erginöz, "Kuruluşunun 10. yılına yaklaşırken Türk Bilim Tarihi Kurumu," *Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998)*, s. 89-106.

²⁹ Feza Günergun, "History of Science in Turkey: an overview of institutions and their activities.," *Studies in History of Medicine & Science*, Vol.XII, Nos.1-2, New Series (1993), 103-108.; F.Günergun, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Bilim Tarihi Bölümü'nün Kuruluşu ve 1984-94 yılları arasındaki Faaliyeti," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İ.Ü. Edebiyat Fakùltesi Yay. İstanbul 1995, s. 1-17; F. Günergun, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Bilim Tarihi Bölümü'nün ve Mensuplarının 1994-1997 Yılları Arasındaki Faaliyeti," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II*, İ.Ü. Edebiyat Fakùltesi Yay. İstanbul 1998, s. 361-380 (İngilizcesi s.381-91); Mustafa Kaçar, "Cumhuriyet'in 75. kuruluş yıldönümünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Bilim Tarihi Bölümü," *Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998)*, Ankara 2000, s. 43-79; Gaye şahinbaş Erginöz, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın çalışmaları (2000-2003)," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c.V, sayı 2, 2004, s.117-137.

niteliğini de incelemeye çalışacağız. Nihayet, anabilim dalının yurtdışındaki kurumlar ile ilişkilerini, söz konusu dönemle ve gelecekle ilgili bazı görüşlerimizi de kaydetmeye çalışacağız.

İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın kuruluşu, eğitim ve araştırma programı

Anabilim Dalı'ndan Bölüm'e, Bölüm'den Anabilim Dalı'na

İstanbul Üniversitesi içinde bilim tarihi araştırmaları yapması ve lisans ve lisansüstü öğretim vermek amacıyla bir kürsü kurma yolundaki girişimler, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi kimya doçentlerinden E. İhsanoğlu'nun, İstanbul'da kurulmuş olan IRCICA'nın yönetimiyle görevlendirilmesini takiben 1980li yıllarda başlamıştır. Bilim tarihi konusuna ilgi duyan, hatta Ankara Üniversitesi'nde iken aynı üniversitenin Bilim Tarihi Kürsüsü başkanı A. Sayılı'ya bilim tarihi konusunda araştırma yapma isteğini açıklayan, ancak Sayılı'dan ilgi ve teşvik görmeyen İhsanoğlu, İstanbul'da bir bilim tarihi kürsüsünün bulunmayışını gözönüne alarak, İstanbul Üniversitesi'nde bir bilim tarihi kürsüsü kurma yolunda temaslara başlamıştır. Dönemin YÖK Başkanı Prof.Dr. Doğramacı'nın desteği ile (kendisi aynı zamanda IRCICA Yönetim Kurulu üyesidir), YÖK 22.9.1982'de İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü içinde kurulması planlanan yeni bilim dalları arasına “Bilim Tarihi”ni de dahil etmiştir. E. İhsanoğlu'nun 1984 yılı sonunda İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı'na verilmiş olan profesörlük kadrosuna tayin edilmesiyle “Bilim Tarihi Anabilim Dalı” fiilen kurulmuştur. Gerekçeler ne olursa olsun, bu anabilim dalının kuruluşunun, bilim tarihi araştırma ve eğitiminin, Türkiye'de ve özel olarak İstanbul'da kurumsallaşmasına katkısı yadsınamaz. Anabilim dalı, eğitim, araştırma ve yayınlarının hız ve yaygınlık kazanmasında etkili olduğu gibi, yabancı ülkelerdeki bilim tarihçileriyle kurulan ilişkiler, düzenlediği etkinlikler sayesinde Türkiye'deki çalışmaların yurtdışında tanınmasına katkıda bulunmuştur.

1984-1989 yıllarında Felsefe Bölümü içinde faaliyet gösteren Bilim Tarihi Anabilim Dalı, 1989 yılında Bilim Tarihi Bölümü'ne dönüştürülmüş, 1992-93 öğretim yılından itibaren ÖSYS ile öğrenci olarak Türkiye'de ilk defa, Felsefe lisans programından bağımsız 4 yıllık “Bilim Tarihi Lisans Programı”na başlatmış; 1999 yılında Bilim Tarihi Lisans Programı'na öğrenci alımı durdurulmuş, 2000 yılında Bilim Tarihi Bölümü gerekçe beyan edilmeden “Bilim Tarihi Anabilim Dalı'na dönüştürülerek, içinde kurulduğu Felsefe Bölümü'ne yeniden bağlanmış olup halen bu bölüm içinde eğitim ve araştırma faaliyetlerini sürdürmektedir. 1989 yılında Bölüm'e ve 2000 yılında Anabilim Dalı'na dönüştürme işlemlerinin her ikisi de İstanbul Üniversitesi Senatosu'nun ve YÖK'ün kararları uyarınca yapılmıştır.

1988 yılında, Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nı “Bölüm”e dönüştürme girişimlerinin başlatılmasında bilimsel gerekçeler yanında lisans eğitiminde karşılaşılan sorunlar etkili olmuştur. Bilim tarihinin, ele aldığı konular ve araştırma metodolojisi bakımından felsefe ve tarihten farklı bir özelliğe ve yapıya sahip olması, bir bilim dalı olarak tam anlamıyla gelişmesini sağlama ve eleman yetiştirme isteği, bilimsel gerekçelerin temelini teşkil etmiştir. Diğer taraftan, Felsefe Bölümü'nün bazı öğretim üyeleri, bilim tarihinin felsefe eğitimi için elzem olmadığı düşüncesi doğrultusunda Felsefe lisans ders programındaki bilim tarihi derslerinin zorunlu olmaktan çıkarılması görüşünü desteklemişlerdir. Bu düşüncelerin bilim tarihi eğitimi ve araştırmaların geleceğini olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesiyle, ve ayrıca, eğitim-araştırma çalışmalarının bağımsız bir bölüm halinde yürütülmesinin Türkiye'de bilim tarihinin geleceği açısından daha sağlıklı olacağı görüşü doğrultusunda, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, “Bölüm” statüsünü alabilmek için Edebiyat Fakültesi Dekanlığı üzerinden İstanbul Üniversitesi yönetimine (Rektör: Prof.Dr. Cem'i Demiroğlu) başvurmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi, YÖK'ün onayıyla, 1989'da “Bilim Tarihi Bölümü” kurulmuştur.

Bölüm'ün kuruluşundan 10 yıl, lisans programının başlamasından 7 yıl sonra, YÖK Yürütme Kurulu, 11.05.1999 tarihli toplantısında aldığı bir kararla İ.Ü. Edebiyat Fakültesi “Bilim Tarihi Lisans Programı”na ÖSYS ile öğrenci alımını gerekçe bildirmeden durdurmuştur. Bu karar alınırken, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ve YÖK, lisans programını yürüten Bilim Tarihi Bölümü'ne görüş sormamıştır. Ertesi yıl, “Bilim Tarihi Bölümü”nün kapatılması yolunda İstanbul Üniversitesi

Rektörlüğü (Rektör: Kemal Alemdaroğlu) tarafından girişimler başlatılmıştır. 12 Nisan 2000’de Rektör yardımcısı Edebiyat Fakültesi’nin Fakülte Kurulu’nda konuşmuş ve Bilim Tarihi Bölümü’nün Anabilim Dalı olarak Felsefe Bölümü’ne dahil edilmesini teklif etmiştir. Fakülte Kurulu, bu öneriye karşı çıkmış ve toplantı zabıtlarına göre Rektör Yardımcısı önerisini çekmiştir. Ancak ertesi gün İstanbul Üniversitesi Senatosu, rektörün önerisi üzerine, oybirliği ile, Bilim Tarihi Bölümü’nün Anabilim Dalı’na dönüştürülerek Felsefe Bölümü’ne bağlanmasını kararlaştırmıştır. İleriki yıllarda, İstanbul Üniversitesi’nin YÖK’ün dosyalarında ve toplantı zabıtlarında yapılabilecek bir araştırma, bu kararların teklif ve alınmış sebeplerini ve hangi yararlar (eğer varsa) beklenilerek alınmış olduğunu – eğer bunlar zabıtlara geçirilmiş ise -- aydınlatacaktır. Ve belki de böylece, İstanbul’da bilim tarihi dalında sergilenen gayretleri ilgi ile izleyen yabancı bilim tarihçilerinin, Bölüm’ün kapatılarak lisans eğitimine son verildiğini duyduklarında bizlere yönelttikleri “Niçin?” sorusunun cevabı ortaya çıkacaktır. Gerekçe olmaması da zaten bir cevap sayılmalıdır.

Bugün, Bilim Tarihi Anabilim Dalı’nın kuruluşunun yirminci yılında, İstanbul Üniversitesi’nde Bilim Tarihi’nin bir bilim dalı olarak kurulması için verilen emek ve mücadele ile bunların neticesinde alınan sonuçları karşılaştırdığımda, Türkiye’nin bilimde arzu ettiği hızlı gelişmesine engel olan faktörler hakkında da birtakım ipuçlarına yaklaşılmış olduğu görülür. Bilimde (özellikle sosyal bilimlerde) gelişmeyi engelleyici faktörlerin yalnızca maddi faktörler olmadığını düşünülmemelidir. Ancak, bilimin siyasetle içiçe olmasının, yöneticilerin ideolojisinin, kişisel kıskançlık, düşmanlık ve ahbaplıkların, idari mevkiiler elde etme ve bunları uzun süre koruma arzusunun, akademik ünvan veya kadro başvurularının kabul edilmemesinin veya bekletilmesinin, bürokratik ve teknik sorunların, Türkiye’de bilim dallarının gelişmesini engelleyici unsurlar olduğunu görülür. 1992-2002 yılları arasında 141 mezun veren Bilim Tarihi Lisans Programı da kanımca, bilimsel gerekçelerle değil, maalesef bu çekişmeler nedeniyle durdurulmuştur. Bu süreç, ileri ve geri adımların peşpeşe yaşandığı bir süreç olmuştur. Geri adımlar vakit kaybettirmiş, yanlışlar yapılmış, düzeltilmiş, tekrar yanlışlar yapılmıştır ve bu yanlışların düzeltilmesi gerekir.

Bilim Tarihi Lisans Programı’nın kapatılmasının Türkiye’ye ne fayda sağladığını ve her sene 30 kadar öğrenciyi bilim tarihi konusunda öğrenim görmek üzere üniversiteye kabul etmenin lüzumsuz görülmesini anlamak mümkün değildir. Eğer sorun, mezun olduklarında bunların iş bulamamaları ise, Türkiye üniversitelerinin başka birçok dalından mezun olan birçok genç, iş bulmakta zorlanmaktadır. Diğer taraftan, bilim tarihi lisans programını yürütmenin üniversite bütçesindeki payı, diğer tıp ve fen dallarının paylarıyla kıyas kabul etmeyecek kadar düşüktür. Dolayısıyla üniversiteye ekonomik sıkıntı getiren bir program değildir. Programın kapatılması demek, tekrar açılmayacağı anlamına gelmemektedir. Hatta Türkiye’de, bilim tarihi eğitiminin yalnızca üniversite düzeyinde sınırlı bir gruba verilmesinin yanında, orta öğretimde de, bir zamanlar olduğu gibi, bilim tarihi derslerin açılması faydalıdır.³⁰ Bunlar, eğer bilinçli öğretmenler tarafından ve ilgi çekici, ezbere dayanmayan, tarih ile bilimsel bilgi üretimi arasındaki ilişkiyi başarılı bir şekilde sunan kitaplar yardımıyla verilirse, genç nüfusun en azından bir kısmını bilime, bilimsel araştırmaya, bilimsel düşünmeye yönlendirmek mümkün olabilir. Bilim Tarihi, bilimin, “formül ezberleyerek problem çözmek”ten farklı, “yeni bilgi üretme” süreci olduğunu öğretebilir, bunu özendirebilir. Dolayısıyla bilim tarihi, Türkiye gibi, bilimi gündeme getirmeye ihtiyacı olan ülkeler için faydalı bir araç olabilir.

Bazı Türk fen bilimcilerinin “Türkiye’de bilim yapılmış mı ki bilim tarihi araştırılsın, okutulsun?” görüşü doğrultusunda Türkiye’de bilim tarihi konusunda yapılacak çalışmaları ve eğitimi gereksiz görmek de, çok dar bir anlayışının ürünüdür ve bilim tarihi araştırmalarının geniş sınırlarını bilmekten kaynaklanmaktadır. Zira bugün, dünya üniversitelerinde yapılan bilim tarihi çalışmaları, bilimin belli bir dalındaki çalışmaları ortaya koymak ve incelemekle sınırlı değildir. Bilim üretilen ortamı ve bilimin hangi şartlarda, nerede ve nasıl üretildiği, veya niçin üretilmediği, bilimsel gelişmeye katkıda bulunan veya engelleyen faktörleri vb. konuları da içermektedir. Özellikle son yıllarda yapılan çalışmalar, antik çağlardan ziyade yakın dönem bilimsel çalışmaları etkileyen faktörleri, ülkelerarası bilim transferinin etkilerini incelemektedir. Batı üniversitelerinde Bilim Tarihi

³⁰ Orta öğretim programındaki bilim tarihi derslerinin verimsiz olması, bilim tarihi mezunlarına öğretmenlik hakkı verilmemiş olmasının bir sonucudur.

bölümleri olmadığı ve bu üniversitelerin Bilim Tarihi Lisans Diploması vermediği şeklindeki iddialar da doğru değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 17, İngiltere ve Yunanistan'da birer üniversite bu diplomayı vermektedir.³¹

Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nda Lisans Eğitimi

Bilim Tarihi Anabilim Dalı, ilk dersini 1985-86 ders yılında Felsefe Bölümü öğrencilerine seçmeli olarak açmıştır. Dersin adı "Bilim Tarihi" dir. 1986-87 ders yılından itibaren bilim tarihi dersleri Felsefe Bölümü öğrenciler için zorunlu olmuş ve YÖK'ün tesbit ettiği 4 dersten oluşan program uygulanmıştır. Bu derslerin ilk ikisi eski kültürlerde ve Avrupa'da bilimin tarihsel gelişimini; diğer ikisi de Türk-İslam ve Osmanlı dünyasındaki bilimin tarihini konu almaktadır. 1991-92 ders yılında Bilim Tarihi dersleri Felsefe Bölümü ders programından çıkarılmış, bu ders yılında bilim tarihi dersleri fakültenin bütün öğrencilerine seçmeli olarak açılmıştır.

1992-93 ders yılında dört yıllık "Bilim Tarihi Lisans Programı"nın başlamasıyla eğitim programında temel değişiklikler yapılmıştır. Bu tarih ile lisans programının durdurulduğu 1999 yılına kadar verilen dersler üç temel grup altında toplanmıştır: 1) Bilim tarihi dersleri (değişik kültür ve zamanlarda bilimin tarihsel gelişimi); 2) bilim dersleri (matematik, fizik, astronomi, biyoloji); 3)Felsefe, sosyoloji dersleri. Bilim dersleri, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi öğretim üyeleri tarafından; diğer dersler Bilim Tarihi Bölümü ve Edebiyat Fakültesi'nin diğer bölüm öğretim üyeleri tarafından verilmiştir. 1994-95 öğretim yılından itibaren programa Türkçe-Matematik puanı ile öğrenci alınması sağlanmıştır. Bunu sağlamak kolay olmamış ise de, TM ile öğrenci alımı Bilim Tarihi derslerinin verimliliğini arttırmıştır. Araştırma heves ve becerisini arttırmak gayesiyle, bilim tarihinin değişik konuları Bölüm öğrencilerine lisans tezi olarak verilmiştir. Colin A. Ronan'ın *Science, Its History and Development Among the World's Cultures* adlı eseri tercüme edilerek TÜBİTAK tarafından bastırılmıştır.³² Bu kitap lisans derslerinde öğrencilere kaynak kitap olarak tavsiye edilen kitaplar arasındadır.

1999'da lisans programına öğrenci alımı durdurulduktan sonra, mevcut öğrencileri mezun edene kadar program sürdürülmüştür. Daha sonra tekrar Felsefe Bölümü ve diğer bölümlerin öğrencilerine seçmeli dersler açılmıştır. 2003-2004 ders yılında ise, iki bilim tarihi dersi Felsefe Bölümü 4. sınıf öğrencilerine zorunlu ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu konudaki karar Felsefe Bölüm Kurulu'nda alınmış, ancak, fakülte ders programları Üniversite Senatosu'ndan geçmeden önce, İstanbul Üniversitesi Rektörü ile 2003 yılı başında yapılan bir görüşmede, Sabancı Üniversitesi'nde bilim tarihi dersleri vermekte olan Prof. Dr. Erdal İnönü'nün bazı bilim tarihi derslerinin zorunlu ders statüsünde olması gerektiğine dikkati çektiğini de burada kaydetmek gerekir.

Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nda Lisansüstü Eğitim

Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nda lisans üstü eğitim 1987 yılında başlamıştır. Bu tarihten 2004 yılına kadar 13 yüksek lisans ve 5 doktora tezi hazırlanmıştır. Halen 2 doktora ve 2 yüksek lisans öğrencisi çalışmalarını sürdürmektedir.

Tez konularına kısa bir bakış, anabilim dalının araştırma programı ile uygunluk içindedir (Tezlerin listesi ekte verilmiştir). Ana temalar içinde bilim kurumları (mühendishane, medreseler, münecimbaşıklık, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, Tübitak) ve bu kurumlarda verilen eğitim;

³¹ ABD'nde Harvard University, University of Wisconsin, Massachusetts Institute of Technology, University of Pennsylvania, Case Western Reserve University, Pittsburgh University, Georgia Institute of Technology, University of Washington, John Hopkins University, Bard College, Indiana University, University of Chicago, Brevard College, Cornell University, Oregon State University, Worcester Polytechnic University, Yale University; Kanada'da University of Toronto; İngiltere'de University College London; Yunanistan'da Atina Üniversitesi. Bkz. Peterson Guide to Four-Year Colleges 2000 (ISBN 0-7689-0194-4).

³² Colin A. Ronan, *Bilim Tarihi – Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*. Çev. F.Günergun & E. İhsanoğlu. Tübitak Akademik Dizi 1, Ankara 2003 (1.bs.), 611 s. (2.bs. Ankara 2004).

değişik bilim dallarına (astronomi, matematik, tıp, fizik) mensup bilim adamları (ibn el-Havvam, Hekim Bereke, Ali Kuşçu, Yahya Naci Efendi vd.) ve eserleri; bilimsel fikirlerin Türkiye'ye girişi (Einstein'ın görelilik kuramı), bilim dallarının veya tekniklerin uygulanması (Hititlerde tıp, Türkiye'de eczacılık, top dökümcülüğü) sayılabilir. Diğer taraftan, incelenen konular değişik dönemleri kapsamıştır. Tez konuları, Hititlerden İlhanelilere, Osmanlı Türkiye'si'ne (klasik ve modernleşme çağı) ve Cumhuriyet dönemine kadar geniş bir zaman dilimini kapsamıştır.

Doktora tezlerinin hepsi orijinal çalışmalar olduğu gibi, Yüksek Lisans tezlerinin tamamına yakını da ilk el kaynaklara dayalı araştırma ürünleridir. Bu sebeple, çoğunun özeti, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*'nda araştırma makalesi olarak yayımlanmıştır (Bkz.Ek 2)

Bölüm'den Anabilim Dalı'na dönüştükten sonra, lisans üstü programlarının bölüm bazında açılmakta olması sebebiyle "Bilim Tarihi Anabilim Dalı"na doğrudan lisans üstü öğrencisi almak mümkün olmamıştır. Ancak Felsefe Bölümü'nün lisansüstü programına girebilen öğrenciler, Bilim Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyelerinin danışmanlığında tez yapabilmışlerdir. Diğer taraftan, son yıllarda lisans üstü kontenjanlarına üniversite yönetiminin arzusunun bağlı olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün getirdiği sınırlama, İstanbul Üniversitesi'nin diğer anabilim dallarında olduğu gibi Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın lisans üstü eğitimini etkilemiştir.³³

Araştırma programı ve yayınlar

İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nda yapılan araştırmaları, ele aldıkları dönem, konu ve metodoloji açısından tanıtmaya çalışacağız. Bu araştırmalara dayalı yayınların listesi daha önce yayımlanmış olduğundan,³⁴ bu listelerin burada yeniden verilmesine gerek görülmemiştir. Diğer taraftan, bu makalemizde, ayrımcılık yapmış olmamak için söz konusu yayınların hiçbirinin künyesi verilmemiştir.

Yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu Türkiye'de, özellikle Osmanlı Türkiye'si'ndeki bilim hayatını konu almıştır. Bunlar, 14. ile 20 yüzyıllar arasındaki dönemin ilk yüzyıllarını kapsayan ve genellikle İslam bilim mirasının etkisi altında olan "Osmanlı Bilimi'nin klasik dönemi" ele aldığı gibi, 18.-20. yüzyıllar boyunca çeşitli yollarda Avrupa'dan akranılan bilim ve tekniklerin etkisinin kuvvetle görüldüğü "modern dönem"i de incelemektedir. E. İhsanoğlu'nun bu araştırma programının seçmesinin tek bir sebebi olmamalıdır. Her ne kadar Adıvar'ın olumsuz görüşünü çürütme düşüncesi bulursa da,³⁵ 1980lerde, söz konusu dönemin bilimsel faaliyetleriyle ilgili nispeten az sayıda

³³ Felsefe Bölümü, geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi bu yıl da 15 yüksek lisans ve 5 doktora kontenjanı talep etmekle birlikte, bölüme 6 yüksek lisans ve 2 doktora kontenjanı verilmiştir (Felsefe Bölümü'nde 12 öğretim üyesi vardır). Lisans üstü kontenjanlarının düşük tutulmasının sebebi, 21.09.2004'te yapılan Fakülte Kurulu'nda, Edebiyat Fakültesi Dekanı tarafından şöyle açıklanmıştır: Üniversitedeki bazı öğretim üyelerinin çok sayıda lisans üstü öğrencisini kendi danışmanlığında toplaması ve diğer öğretim üyelerine danışmanlık vermemesini önleme. Akl-ı selim, kontenjanın düşük tutulmasının tezlerin belli öğretim üyelerinde yığılmasına engel olamayacağını göstermektedir. Çözüm, herhalde, öğretim üyelerinin yönetecekleri tez sayısına bir sınırlama koymaktır. Sınırlı sayıda kontenjan, üretkenliği ve araştırmayı düşürdüğü gibi, özellikle kalabalık bölümlerde doçentlerin lisans üstü tez yönetmesine engel olmakta ve bu durum profesörlüğe yükseltilme safhasında sorun yaratmaktadır.

³⁴ Yayınlar için bkz. F. Günergun, "Ekmeleddin İhsanoğlu: Biyografisi, Bilim Tarihi İle İlgili Çalışmaları ve Yayınları, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, ed. F. Günergun, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yay. İstanbul 1995, s.19-45; F. Günergun, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü'nün ve Mensuplarının 1994-1997 Yılları Arasındaki Faaliyeti," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1998, s. 361-380 (İngilizcesi s.381-91); Mustafa Kaçar, "Cumhuriyet'in 75. kuruluş yıldönümünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü," *Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998)*, Ankara 2000, s. 43-79; Gaye Şahinbaş Erginöz, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın çalışmaları (2000-2003)," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c.V, sayı 2, 2004, s.117-137.

³⁵ Osmanlı bilimi hakkındaki kültüralist (İslam-negatif ve İslam-pozitif) görüşler ve E. İhsanoğlu'nun araştırmalarının bu kültüralist görüşleri çürüttüğüne dair bkz. Cemil Aydın, "Beyon Culturalism? An overview of the historiography on Ottoman science in Turkey," *Multicultural Science in the Ottoman Empire*, ed. E.

araştırmanın bulunmasıdır. Bir diğer önemli sebep de, İstanbul kütüphanelerinde ve arşivlerinde, dönemle ilgili araştırmalarda ilk el kaynak olarak kullanılabilir, üzerinde çalışılmamış bol malzeme olmasıdır.

Bir diğer grup araştırma, Cumhuriyet dönemi bilimini, özellikle bu dönemde açılan yüksek öğretim ve bilimsel araştırma kurumları üzerindedir. Araştırmacılar, ilgi alanlarına ve formasyonlarına göre, Eskiçağ, Hitit ve Timur dönemleri ve Ortaçağ İslam dünyası üzerinde de çalışmışlardır.

Konu bakımından sınıflandırmak gerekirse, araştırmaların bir kısmında bilim eğitimi verilen kurumlar incelenmiştir. Bu çerçevede özellikle Osmanlı dönemi medreseleri, Süleymaniye tıp medresesi, tıp mektepleri, mühendishaneler ile doğrudan veya dolaylı ilgili makaleler yayınlanmıştır. Özellikle bu kurumlarda verilen eğitim; ders veren hocalar ve bunların formasyonu; okutulan kitaplar ve kaynakları üzerinde çeşitli makaleler, biyografiler yayınlanmıştır. 18.-20. yüzyıl kurumlarının incelenmesinin bir yan ürünü olarak modern bilimlerin Türkiye'ye girişi incelenmiştir. Avrupa'dan hangi yollarla bilgi aktarıldığı, Avrupa dillerinden yapılan çeviri eserler ve çeviri çalışmaları, eğitimde istihdam edilmek üzere Türkiye'ye çağrılan bilim adamları vb. konular araştırılarak yayınlanmıştır. Bunların yanında ondokuzuncu yüzyıl modernleşme çalışmaları çerçevesinde, Avrupa'dan alınan yenilikler (metre sistemi, alafanfa saat vs.) ve bu yeniliklerin aktarılmasına vasıta olan yarı bilimsel-yarı mesleki dergiler (mühendislik, tıp, ziraat vd.) de araştırılmıştır.

Bazı araştırmalar internalist (içten yaklaşım) karakter gösterse de, büyük çoğunluğu "üçüncü yaklaşım"³⁶ olarak tanımlanan ve internalist ve externalist (bilimin dıştan gelen ekonomik ve sosyal etkiler tarafından yönlendirildiği kabul eden yaklaşım) çalışmalar grubuna katmak mümkündür. Zira araştırmalarda üretilen veya aktarılan bilimsel bilginin ortaya çıkış veya alınış sebepleri, devletin tutumu, bilgi üreten veya aktaran kişilerin mensup oldukları sosyal çevrenin üretimdeki veya aktarmadaki olumlu veya olumsuz etkiler de göz önünde bulundurularak çok boyutlu incelemelerin üretilmesine gayret edilmiştir. Diğer taraftan araştırmalarda özellikle çalışılan döneme ait ilk el kaynakların kullanılmasına önem verilmiştir. Modernleşme dönemi sözkonusu olduğunda, araştırmalar, arşiv belgelerinden ve basılı kaynaklardan (kitap, gazete, dergi haber ve makaleleri) gelen bilgiler incelenerek, metodolojisi bakımından çok yönlü olarak yapılmıştır.

Son olarak, Anabilim Dalı elemanlarının "ekip çalışması" zihniyeti içinde çalıştığını vurgulamak gerekir. 1990-1995 yılları arasında yürütülen ve 1727-1929 yılları arasında bilim ve ilgili konularda Türkiye'de Türkçe kitapları kataloglamaya dayalı "Modernleşme Çağında Osmanlı Bilimi" projesi (İ.Ü.Rektörlüğü Araştırma Fonu Proje No.446/021090) buna güzel bir örnektir. Anabilim Dalı üyeleri, kendi bireysel çalışmalarını yürütmenin yanı sıra, Anabilim Dalı Başkanı E.İhsanoğlu'nun kitap ve makalelerine, gerek kütüphane ve arşiv araştırması, gerekse metin telifi düzeyinde katkıda bulunmuşlardır. Dolayısıyla, yayınladığı birçok çalışmada emekleri vardır.

Osmanlı Bilimi Araştırmaları: Türkiye'nin ilk akademik ve hakemli bilim tarihi dergisi

Bilim Tarihi Anabilim Dalı mensupları, araştırmalarını, çeşitli kurumlar tarafından çıkarılan dergilerde veya sempozyum bildiri kitaplarında yayımlamışlardır. Bununla beraber, 1994 yılında Anabilim Dalı'nın onuncu kuruluş yıldönümünü münasebetiyle ve F. Günergun'un inisiyatifi ve editörlüğünde özel bir yayın yapma kararı alınmıştır. Yalnızca anabilim dalı mensuplarının araştırmalarına dayalı makalelerden oluşan ve *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* başlığını³⁷ taşıyan bu kitap, İstanbul

---

İhsanoğlu, K. Chatzis, E. Nicolaidis, De Diversis Artibus, Tome 69, Brepols, Turnhout (Belgium) 2003, s. 202-215.

³⁶ Tore Frangsmyr, "Science or History, George Sarton and the Positivist Tradition in History of Science," *Lychnos* 1973/74, s.104-144.

³⁷ Bu başlığın seçilmesinin ana nedeni, Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nda yapılan araştırmaların önemli bir kısmının Osmanlı dönemine yönelik olmasıdır. Diğer taraftan bu başlık altında, Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik bölgelerinde değişik dillerde yapılmış bilimsel çalışmalara ait araştırmaları toplamak mümkün olmaktadır. Bu başlık, farklı zaman (örn. Türkiye Cumhuriyetinde) ve coğrafyada (Orta Asya'da) gelişen Türk bilim, teknoloji ve tıp tarihine ait araştırmaların yayımlanmasına engel olmamıştır. Bu konulardaki araştırmaları

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından 1995 yılında yayımlanmıştır. Bunu, 1998’de basılan ve değişik üniversitelere mensup araştırmacıların yazılarının da yer aldığı ikinci cilt izlemiştir.³⁸ 2001 yılında, Türkiye’de akademik bir bilim tarihi dergisinin bulunmayışı³⁹ gözönüne alınarak bu yayını hakemli bir bilimsel dergiye dönüştürme doğrultusunda editör tarafından yapılan teklif, anabilim dalı üyeleri tarafından destek görmüştür. Böylece *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2001 yılından itibaren senede iki kere düzenli olarak yayımlanmaya başlamıştır. Aradan geçen zaman içinde hakem kurulu, yerli ve yabancı bilim tarihçileri ile zenginleşmiştir. Derginin Sosyal Bilimler Veri Tabanı’na dahil olabilmesi için Ekim 2004’te Ulakbim-Tübitak’a başvuru yapılmıştır. Derginin hedefi, özellikle Türk bilim tarihi konusunda yapılmış, ilk el kaynaklara dayanan ve daha önce basılmamış orijinal araştırmaları yayımlamaktır. Bilim tarihi ile ilgili çeviri yazılar ve konferanslar da dergide yer almıştır. Dergi, bilim tarihi konusunda düzenlenen ve tanıtılmasının yararına inandığı çeşitli etkinlikler (toplantı, yayım vs.) hakkında da yazılar yayımlamakta ve böylece, İstanbul Üniversitesi dışında yapılan çalışmaları da tanıtılmaktadır. Bu dergi yurt dışındaki kütüphanelere gönderilmekte ve Floransa Bilim Tarihi Müzesi’nin dergisi *Nuncius* ile mübadele edilmektedir.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından basılan ve Anabilim Dalı mensuplarının ortak çalışmasıyla oluşmuş iki yayından da burada bahsetmek gerekir. Bunlardan birincisi, “Osmanlı İlmî ve Meskelî Cemiyetleri” konusunda 1987’de düzenlenen I. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu’nun bildiri kitabıdır ve aynı yıl yayımlanmıştır. İkincisi ise, 1998 yılında, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 75. Yılı münasebetiyle düzenlenen “Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998)” konulu sempozyumun bildiri kitabıdır. Bu eser, kapsamı 2000 yılı yayınlarını da içine alacak şekilde genişletilmiş ve 2000 yılında basılmıştır.⁴⁰

Kurumlar ile işbirliği: Bilim tarihi çalışmalarının teşviki ve tanıtılması

Bilim Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyelerinin ulusal ve uluslararası kurumlar ile kurdukları temaslar çerçevesinde düzenlenen bilimsel toplantılar, İstanbul Üniversitesi’nde konferans vermek üzere davet ettikleri yerli ve yabancı bilim tarihçileri; yurt dışındaki kongrelerde düzenledikleri bilimsel oturumlar, bilim tarihi kongrelerinde sundukları bildiriler yanında ulusal ve uluslararası bilim tarihi kuruluşlarının yönetiminde görev yapmaları, yerli ve yabancı bilim adamlarının ilgisini Türkiye’deki bilim tarihi üzerine çektiği gibi, bu çalışmalarını gelişmesine yönelik ortamı sağlamış ve Türkiye’de bilim tarihi çalışmalarının özellikle yurt dışında tanıtılmasına katkıda bulunmuştur.⁴¹

---

yayımlayabilmek için dergi başlığının değiştirilmesine teşebbüs edilmemiştir. “Türk Bilim Tarihi Araştırmaları” gibi bir başlığın çok spesifik, “Bilim Tarihi Araştırmaları” gibi bir başlığın ise çok genel olduğu düşünülmüştür. Diğer taraftan başlığın değiştirilmesinin derginin yayınına son verdiği izlenimini yaratacağı gözönünde bulundurulmuş, sürekliliğin sağlanması amacıyla aynı başlık altında bilim tarihinin değişik konularının yayımlanması tercih edilmiştir.

³⁸ *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü’nün Kuruluşunun 10. Yıldönümü Münasebetiyle Ekmeleddin İhsanoğlu’na Armağan. Yay. Haz. Feza Günergun, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No.3401. İstanbul 1995, 378s.; *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II (Studies in Ottoman Science II)*, Yay.Haz. F.Günergun, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No.3410. İstanbul 1998, 420s.

³⁹ Akademik ve hakemli olmamakla birlikte Kasım 1991-Nisan 1994 arasında 30 sayı olarak, Osman Bahadır’ın şahsi girişim ve emeğiyle İstanbul’da yayımlanmış olan ve tercüme yazılar yanında bir dizi araştırma makalesini de içeren *Bilim Tarihi* adlı aylık dergiye burada kaydetmek gerekir. Nisan 1992’de ise, Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim Dalı’nın genç üyeleri (R.Duran, R. Demir ve H.G.Topdemir) *Bilim ve Felsefe Metinleri* adlı bir dergi çıkararak kendi çalışmalarını yayımlamışlardır. Dergi iki sayı çıktıktan sonra yayını durdurmuştur.

⁴⁰ *Osmanlı İlmî ve Meskelî Cemiyetleri*, Yay. Haz. E. İhsanoğlu, İst. Üniv. Edebiyat Fak. ve IRCICA ortak yayını, İstanbul 1987, 264s.; *Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998)*. Yay.Haz. Feza Günergun, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No.3421, Ankara 2000. 604 s.

⁴¹ Aralarında IUHPS (International Union for the History and Philosophy of Science)’in da bulunduğu kurumların, konferans veren yerli ve yabancı bilim tarihçilerinin ismini ve diğer faaliyetleri burada ayrıntılı olarak vermek mümkün olmamıştır. Bunun için, yazımının başında belirtilen ve belirli yıllar için Anabilim Dalı’nın faaliyetlerini özetleyen yayınlara bakılması rica olunur.

Anabilim Dalı, kuruluşundan günümüze kadar, tüm sempozyum etkinliklerini çok sayıda ulusal ve uluslararası kurumlar ile işbirliği içinde yapmıştır. Bu işbirliği, sempozyumları düzenlemek için ihtiyaç duyulan maddi desteği sağlanması yanında, Türkiye'deki bilim tarihi çalışmalarının yurtiçinde ve dışında tanıtma hedefine yönelik olmuştur. İşbirliği yapılan kuruluşların başında IRCICA ve Türk Bilim Tarihi Kurumu (TBTk) gelmektedir. Bunun sebebi, Bilim Tarihi Anabilim Dalı Başkanı E. İhsanoğlu'nun, aynı zamanda söz konusu kurumların başkanı ve F.Günergün'un TBTk Sekreteri (1989-2000) olmasıdır. E. İhsanoğlu'nun emekli olduğu Ocak 2001 tarihine kadar bu işbirliği devam etmiştir. Sempozyumların bir kısmında Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın adı düzenleyen kurum olarak resmen yer almıştır (Aşağıdaki listede * işareti taşıyanlar). Diğerlerinde, Edebiyat Fakültesi'nin maddi destek sağlayamaması nedeniyle anabilim dalının adı yer almamakla beraber, bunlar, anabilim dalı üyelerinin aktif katkısı ve emeği ile gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu Anabilim Dalı'nın üyelerinin emeğinin de bulunduğu bu çalışmaları yalnızca IRCICA etkinlikleri olarak görmek doğru değildir. Sempozyumların başlıkları aşağıda verilmiştir.

- 1987 I. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu (Konu: "Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri")*
- 1987 I.Milletlerarası Modern Bilim ve İslam Dünyası Sempozyumu*
- 1989 Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaşım Teknikleri Sempozyumu
- 1991 İslam Medeniyetinde Bilim Kurumları
- 1994 Türk ve İslam Dünyasında Bilim ve Teknoloji
- 1994 Avrupa'dan Asya'ya Bilim ve Teknoloji Transferi (1880-1950)
- 1995 Bilim Tarihi Eğitimi: Malzeme ve Metodlar Milletlerarası Sempozyumu
- 1996 Modern Bilim ve Teknoloji'nin Türkiye'ye ve Japonya'ya Girişi Milletlerarası Sempozyumu
- 1998 Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998): Son 25 yılın değerlendirilmesi ve Yeni Ufuklar Sempozyumu*
- 2003 Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu I. Ulusal Sempozyumu (Assos)*
- 2004 Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu II. Ulusal Sempozyum (Assos)*

Bimdok

Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın Türk bilim tarihi, özel olarak İstanbul Üniversitesi tarihine yönelik malzemenin kaybolmasını önlemeye ve bunları toplayıp koruyarak araştırmacıların hizmetine sunmaya yönelik bir çalışması da 1994 yılı başında, E. İhsanoğlu'nun girişimleri ve YÖK'ün onayı ile kurulan Bilim Tarihi Müze ve Dokümantasyon Merkezi'dir (BİMDOK). İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin Nazım Terzioğlu Baskı Atölyesi'ni Fen Fakültesi binası içine taşımasıyla, bu mekan⁴² Rektörlüğün onayı ile BİMDOK'a tahsis edilmiştir. Ancak çalışmalarını destekleyecek maddi kaynakların ve personelin üniversite yönetimi tarafından temin edilememesi sebebiyle Merkez 2002'de üniversite yönetiminin talebi üzerine ve YÖK kararıyla kapatılmıştır.⁴³ BİMDOK, üniversitemizin değişik birimlerine ellerindeki tarihi malzemeyi Merkez'e bildirmeleri ve kendi birimleri içinde koruma altına almaları için yazı yazmış ise de bu mektuplara cevap gelmemiştir. Cevapsızlığın sebebi, muhtemelen, bu birimlerin o güne kadar tarihsel malzemenin saklamamış olmasıdır. Dolayısıyla, 1992 yılından itibaren merkez için harcanan vakit (bürokratik yazışmaların takibi, yönetim kurullarının oluşturulması, toplantılar vd.) boşa gittiği gibi, üniversite birimlerinde tarihsel malzemenin bulunmadığı ve tutulmadığı gerçeğini ortaya çıkmıştır. Ancak, Türk bilim tarihiyle ilgili malzeme toplayacak bir müze ve arşive hâlâ ihtiyaç vardır. Bunun için üniversite yöneticilerinin böyle bir kurumun kurulması gerektiğine inanmaları ve kaynak ayırmaları gerekmektedir. Yoksa, Türk bilim tarihinin belgeleri (yazma eserler, vefat eden üniversite hocalarının evrak ve kitapları,⁴⁴ kamu kurumlarının temizlik veya taşınma sırasında veya yalnızca eski olduğu için

⁴² Bugün Şehzadebaşı'nda, Dede Efendi Caddesi'nde bulunan ve Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş olan Şehzade Camii'nin imareti.

⁴³ BİMDOK yayınları arasında iki eser görülmekte ise de bunlar merkezin birer ürünü olarak düşünülmemelidir. Birincisi S.İhsanoğlu'nun İst. Üniv. Fen Fakültesinin tarihini ele alan kitabı yayını, diğeri de "Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998)" başlıklı sempozyumun bildiri kitabıdır. Bunların "BİMDOK yayını" ibaresini taşıması, eserlerinin BİMDOK adına yayınlanması kabul eden Bilim Tarihi Anabilim Dalı üyelerinin BİMDOK'a verdiği desteğin ifadesidir.

⁴⁴ Bilim Tarihi çalışmaları ile tanınan, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi dekanlarından ve Ege Üniversitesi rektörlerinden, fizik profesörü Celal Saraç'ın (1906-1998) evrak ve kitapları, "Sevinç ve Erdal İnönü Vakfı'nın maddi desteği ve Doktor Şeref Etker'in katkıları sayesinde yok olmaktan kurtarılmış ve değerlendirilmek üzere İst. Üniv. Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın incelemesine açılmıştır. Kendilerine şükranlarımı sunarım.

kapı önüne koydukları malzeme) sahafların tezgahlarını ve İstanbul kaldırımları süslemeye devam edecektir.

Sonuç

İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nın yirmi yıllık çalışmasının kanımca dört önemli boyutu vardır. Birincisi, Türkiye'deki bilim tarihi çalışmalarını farklı dönemlere (Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine) yönlendirmiş olması, bu dönemlerin bilim hayatını ve özelliklerini ortaya koyacak çalışmaları, diğer ifadeyle bilimin sosyal yapılanmasının incelenmesine götürecektir çalışmaları başlatmış olmasıdır. Diğer taraftan bu araştırmalarda, çeşitli ilk el kaynakların birarada kullanıldığı çok yönlü bir metodolojiyi uygulamaya çalışmasıdır. İkinci boyut ise, uluslararası işbirliğine önem verilmesi, yurtdışındaki bilim tarihçileri ve bilim kurumları ile kurulan ilişkiler sayesinde şahsi ve kurumsal düzeyde işbirliğini gerçekleştirmiş olmasıdır. Bilim Tarihi Anabilim Dalı üyeleri, gerek düzenlenmesine katkıda buldukları uluslararası toplantılarda, gerekse davet edildikleri yurtdışı etkinliklerde veya yabancı dildeki yayınlarıyla Türk bilim tarihini ve Türkiye'deki bilim tarihi çalışmalarını yurt dışında etkin olarak tanıtmışlardır. Üçüncü olarak, bilim, teknoloji ve tıp tarihi konularında araştırma makalelerinin yayınlandığı, uluslararası hakem kuruluna sahip akademik bir derginin (*Osmanlı Bilimi Araştırmaları*) yayınına başlatmış ve sürdürmekte olmasıdır. Bu dergi halen, bilim tarihi konusunda Türkiye'de yayımlanan bu özellikteki tek dergidir. Kuruluşundan itibaren verdiği lisans dersleri ve lisansüstü eğitimi dışında, Bilim Tarihi Bölümü olduğu 1989-2000 yıllarında Türkiye'de ilk defa "Bilim Tarihi Lisans Diploması" veren dört yıllık bilim tarihi lisans eğitimini başlatmış, bu programı on yıl sürdürmüştür. 2001'den itibaren anabilim dalı olarak öğretim ve araştırma çalışmalarını sürdürmektedir.

EK 1:

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü'nde / Anabilim Dalı'nda Yapılan Lisansüstü Tezler

Yüksek Lisans Tezleri

- 1993 *İhsan Fazlıoğlu*, İbn el-Havvam'ın "el- Feva'id el-Bahaiye fi el Kavaid el-Hisabiye" adlı eserinin edisyon kritiğinin matematik tarihi açısından değerlendirilmesi
1993 *Sevtap İshakoğlu*, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi (Fen Bilimleri Dalları Tarihi)
1994 *Salim Aydın*, Osmanlı Devleti'nde müneccimbaşılık
1995 *Cemil Aydın*, Mecmua-i Fünun ve Mecmua-i Ulum Dergilerinin Medeniyet ve Bilim Anlayışı
1995 *Gaye Şahinbaş*, Boğazköy Belgelerine göre Hititler devrinde Anadolu'da Anatomi ve Tıp
1997 *Nurhan Kafadenk*, Hekim Bereke'nin "Tuhfe-i Mübarizi" adlı eserinin tenkitli metni ve akrabadin kısmı
1997 *Toufıgh Heiderzadeh*, Ali Kuşçu'nun Astronomi Metinleri
1998 *Tuncay Zorlu*, Süleymaniye Tıp Medresesi
2001 *Kishimjan Eshenkulova*, Timurlular devrinde medrese eğitimi ve ulum el-Eva'il (matematik, astronomi, tıp)
2002 *Ebru Ademoğlu*, Yahya Naci Efendi ve Modern Fizik Hakkındaki Türkçe Eseri
2002 *Meltem Kocaman-Akbaş*, Einstein Görelilik Kuramının Türkiye'ye girişi
2003 *Evrım Kaynak*, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de ilaç yapımı (1930'a kadar)
2003 *Özge Özdemir*, Aydınlanma Çağında Avrupa'da ve Türkiye'de Bilim ve Toplum

Doktora tezleri

- 1996 *Mustafa Kaçar*, Osmanlı Devleti'nde Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler ve Mühendishanelerin Kuruluşu
[1995] *Cevat İzgi*, Osmanlı Medreselerinde Riyazi ve Tabii İlimlerin Eğitimi
1998 *Salim Aydın*, Tophane-i Amire ve Osmanlılarda Top Dökümü
2000 *Sevtap İshakoğlu*, Cumhuriyet Dönemlerinde Kurulan Bilim Kurumlarından Tübitak
2003 *Gaye Şahinbaş Erginöz*, Vazo Resimlerinin Işığında Eskiçağ'da Akdeniz Dünyasında Araba Tasvirleri ve Arabanın Gelişimi

***

Institutionalisation of History of Science in Istanbul University Researches and Teaching Programs (1984-2004)

Feza Günergun *

The aim of this paper is to introduce the research and teaching activities of the Chair of History of Science, Faculty of Letters, Istanbul University. Established in 1984 (Chairpersons: E. İhsanoğlu 1984-2001; F.Günergun 2001--), the Chair was instrumental in conducting and promoting researches on history of science in Turkey as well as in the teaching of this discipline throughout the past twenty years.

The teaching activities started in the academic year 1985-86 and elective history of science courses were offered to the students of the Philosophy Department. These courses became compulsory in 1986. In 1989, the Chair was given the status of a department and launched in 1992, a “4-year undergraduate program” leading to a “BA degree in history of science.” This undergraduate program, the first of its kind in Turkey, included, besides courses on history of science, courses on mathematics, physics, astronomy, logic, sociology and history of philosophy. This program run from 1992 to 2002 and 141 BA diplomas were given. The 4-year program was however abolished in 1999 and a year later, the “Department of History of Science” was given its former status, that is, of a chair within the Philosophy Department. Although the members of the Chair carried on their own researches, the main inconvenience of these retrograde decisions was that no students could ever enroll in the 4-year undergraduate program with the aim to be trained in history of science. These decisions also hindered the access of students to the graduate program, since only departments and not chairs are allowed to recruit graduate students in the Turkish universities. Thus the Chair had to be contented with a few graduate students enrolled in the Philosophy graduate program. The underlying arguments that led to the abolishment of the 4-year BA program still remain undisclosed. The re-opening of the program leading to a BA in history of science in the universities, and the inclusion of history of science courses in the secondary education are particularly necessary in Turkey and will no doubt help students to direct themselves towards scientific activities. Presently, the Chair offers a number of elective courses to the students of the Faculty of Letters and two compulsory courses to the students of the Philosophy Department.

The graduate program in history of science started in 1988. The 5 PhD and 13 MA thesis that were defended until the year 2004 are the followings:

The establishment of the mühendishanes (engineering schools) in the Ottoman state (*Mustafa Kaçar*, 1996, PhD); Teaching of mathematical and natural sciences in Ottoman medreses (*Cevat İzgi*, 1995, PhD); The imperial foundry “Tophane-i Amire” and Ottoman gun casting (*Salim Aydıöz*, 1998, PhD); The foundation of the Scientific and Technical Research Council of Turkey (TÜBİTAK) (*Sevtap İshakoğlu*, 2000, PhD); Chariot descriptions and development in the Mediterranean world in Antiquity within the context of vase paintings (*Gaye Şahinbaş Erginöz*, 2003, PhD); Ibn al-Hawwam’s (d.724/1324) work titled “el- Fawaid al-Bahaiyya fi al-Qavaid al-Hisabiya” (*İhsan Fazlıoğlu*, 1993, MA); The history of the Faculty of Science, Istanbul University (*Sevtap İshakoğlu*, 1993, MA); The chief-astronomership in the Ottoman state (*Salim Aydıöz*, 1994, MA); The conception of civilisation and science of the journals Mecmua-i Fünun ve Mecmua-i Ulum (*Cemil Aydın*, 1995, MA); Anatomy and medical sciences in Anatolia according to Boğazköy documents of the Hittite period (*Gaye Şahinbaş*, 1995, MA); Hekim Bereke’s work titled “Tuhfe-i Mübarizi” and the study of the materia medica section (*Nurhan Kafadenk*, 1997, MA); Astronomical texts of Ali Kushci (*Toufigh Heiderzadeh*, 1997, MA); The Suleymaniye medical medrese (*Tuncay Zorlu*, 1998, MA); Medrese teaching of the Timurids and ulum al-awa’ıl (*Kishimjan Eshenkulova*, 2001, MA); Yahya Naci Efendi and his work on modern physics (*Ebru Ademoğlu*, 2002, MA); The introduction of Einstein’s relativity to Turkey (*Meltem Kocaman-Akbaş*, 2002,

---

* Chair for History of Science, Department of Philosophy, Faculty of Letters, Istanbul University, 34459 Beyazıt – İstanbul.

MA); Pharmaceuticals in Ottoman Turkey (*Evrin Kaynak*, 2003, MA); Science and society in Turkey and Europe during the Enlightenment (*Özge Özdemir*, 2003, MA)

The main themes under study, as reflected by the above mentioned thesis, were the teaching of various sciences in educational institutions; scholars and their scientific output; the transfer of modern sciences, technologies or scientific theories, the production scientific works, journals and the related issues with special focus on the Ottoman Empire (1299-1923) and Turkish Republic (from 1923 onwards). The main reason for initiating and carrying on historical studies on science and technology on these periods was the limited number of research available. Other eras such as Hittites, Ilkhanids, Timurids and Medieval Islam were also investigated.

While some of the researches display an internalistic character, most of them can be classified within a “third approach” which associates the history of science with the history of ideas (religious ideas, sociological ideas). These researches try to combine both the internalist and externalist approaches. The period under study is mostly the 19th century when the intensification of relations with Europe accelerated the modernisation in various fields. Researches not limited to mathematical sciences but encompasses physical, natural and applied sciences. Special attention is given to the use of original documents. Studies on the Ottoman modernisation period (18-19th centuries) rely especially on material kept in the Ottoman archives and on contemporary publications.

The Chair of History of Science initiated in 1995 the publication of *Osmanlı Bilimi Araştırmaları / Studies in Ottoman Science* (founder-editor: F. Günergun), a bi-annual referee journal where historical studies on science, technology and medicine are published. Most of the articles deal with scholars, institutions and scientific works that flourished in the Ottoman Empire. Books on related subjects are also reviewed. The Chair also organised a number of national symposia and collaborated with several institutions to organise international scientific meetings to promote researches on history of science in Turkey.

In short, the activities carried on by the Chair of History of Science, Istanbul University can be categorised as follows. The Chair oriented historical researches to new fields such as “Ottoman science” and “science in the Turkish Republic”. From the methodological point of view, various first-hand material such as documents kept in the Ottoman archives, 18th-19th century printed material (periodicals, newspapers etc) were concurrently used in researches. Collaboration was cultivated by organizing joint meetings with international institutions. The initiation of the *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, the only academic journal of history of science published in Turkey was a step forward in disseminating new researches in the field. A 4-year undergraduate program leading to BA degree in history of science was run for ten years (1992-2002). Presently, the Chair keeps carrying on its research and teaching activities within the Department of Philosophy.